

странствено йерархизиран по вертикала и хоризонтала именно чрез Световното дърво, като сиема в себе си света на реалностите и света на мнимостите, пораждайки смислови двойки като живот—смърт, преходност—вечност и пр. Радичковият свят е тристепенен—подземен, наземен и надземен. Четейки, нещо сякаш ни просветва и веднага можем да „наредим“ познатите творби на Радичков по определените от Звезданов места: „Долу“ у Радичков е вместилище на памет и живот („Дефилето“, „Кошници“), на живот и след смъртта („Кротък човек“), „Горе“ се локализира Алт и Раят („Ерусалимчета“, „Таралежът“, „Къпещи се жени“ и др.). В „Опит за летен“ например героите достигат по вертикала до отвъдното, установяват връзка със своите мъртви. Така за Лазар смъртта върху крушата се обръща в негово безсмъртие върху Световното дърво на живота. Крушата тук се превръща в „райско дърво“ на познанието. А в „Нежната спирала“ проличава едновременната хоризонтална и вертикална организация на света чрез медиацията на Световното дърво, в което смъртта е само форма на друг живот.

Много интересно е и онова фантастично размишление на Звезданов в края, когато той в короната на Световното дърво прави среща през времето и пространството на тези писатели, за които се споменава в книгата. Тук са Н. В. Гогол, Й. Ра-

дичков, М. Булгаков, Емилиян Станев, Павел Вежинов, Чингиз Айтматов, Г. Маркес, Борис Христов—всички, потънали във философски разговор. На тази въображаема международна писателска среща върху Дървото на живота могат безспорно да се прибавят по желание на читателя и още имена. Но най-близък и жадуван за нас ще си остане онзи толкова познат и роден глас на Калимановския сказател, който продължава да ни зове в „отвъдното“ дори и в последната си творба „Щърков сняг“, част от която прочетохме в кн. 2 на сп. „Септември“ т. г. Там той пише: „Щъркелът долавяше много отдалече и откъслечно как горе над главата му вят и пишат невидимите въздушни коридори и го мамят към себе си. Гърлата им бяха празни и пусти. Само далечният космичен вятър се откръкваше о голите им стени, затова те така тъкво виеха и пищаха...“ Тази „сага“ за сакатата горда птица, която не може да отлети с другите щъркели на юг, макар и недочетена засега, ни среща отново с Радичковото Дърво на живота с всичките негови особености, осветени така блестящо от Звезданов. Но струва ми се все пак, че той ще има още и още какво да добави в размишлите си по повод творчеството на нашия загадъчен Маркес на Балканите...

Валя Бояджиева

„ЛИТЕРАТУРНЫЕ СВЯЗИ И ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПРОЦЕСС. ИЗ ОПЫТА СЛАВЯНСКИХ ЛИТЕРАТУР“, сборник. Москва, изд. „Наука“, 1986, 350 с.

След като знаменитата „История на славянския език и литература по всички наречия“ (1826) от П. Й. Шафарик постави начало на съвместното изучаване на славянската словесност, вече век и половина поредищата историографии представя не само литературния процес на славянските народи, но и методологията на неговото отразяване. Романтическата славистика се насочи към феномена славянски литератури посредством етноезиковите методи, позитивистичната — чрез контактологическите, а историографите от 20-те години на нашия век — чрез типологическите. Маркическият сравнително исторически метод предостави възможности за всеотрасно осветляване на литературния процес, но на практика в рамките на неговата комплексност почти винаги доминира някой от традиционните подходи. Едновременно със забелязващото се преориентиране от историографски към теоретични и методологически разработки, от описание на явлениято към разкриването на неговата същност, в най-новите изследвания се наблюдава и преосмисляне на вече използваните методи.

След силните следвоенни „типологически“ десетилетия през последните години изненадващо, но закономерно контактологическите търсения излизат отново на преден план. Изненадващо, защото след унищожителната критика върху различните варианти на „влияниелогията“ този метод изглеждаше обречен, а закономерно, тъй като той е най-естественят и пряк път към разкриването на международните връзки.

Реален принос за актуализирането на контактологическите изследвания е рецензирият колективен сборник, подготвен в Института за славянознание и балканистика при АН на СССР, чиято задача е „да осветли някои общотеоретически и методологически въпроси на изследването на междулитературните връзки и да разкрие тяхното значение за историческото развитие на литературите“. За доказателствен материал петнадесетте автори използват фактологията на славянския литературен процес, а за общи изходни позиции им служат преодоляването на европоцентризма и концепцията за несъвместимите цивилизации, насочването към литературните връзки с оглед на литературния процес и разглеждането на конкретните контакти в различни етапи от литературното развитие.

Статиите в сборника условно са разпределени в три части: теория и методология на литературните връзки, литературните връзки и възникването на нови художествени ценности и анализ на спецификата на литературните връзки от древността до средата на XX век.

В началната статия „Междулитературните връзки и приемственост — закономерност на литературното развитие“ А. С. Бушмин обосновава възможността и необходимостта от приемственост извън националната литературна система. Той разглежда взаимовръзката между наследственост, избирателност и приемственост и установява, че резултатът от влиянията се определя не от сходствата, а от различията между литературите, из-

литващи взаимно въздействие. Най-очевидно е влиянието на по-развита върху по-неразвита литература, но „принципът на скачените съдове не е валиден, тъй като става въпрос не за количество, а за качество“. Литературната приемственост е синтез, който осмисля целия предхождащ социален и художествен опит, а целта на нейното изследване е да разкрие творческия резултат. А. С. Бушмин се спира на терминологическата нееднаквост в апарата на контактологията и обръща внимание върху неизчерпаемите контактологически форми, заключава, че „единствено постоянен е фактът на влиянието като проява на закона за приемствеността.“

Ю. Д. Белева въз основа на материал от южнославянските литератури се насочва към ролята на синхронните и диахронните връзки в литературния процес. Тя открива причините за тяхното съществуване в неравномерността на световния исторически и литературен процес и доказва, че представляват исторически обусловена и развиваща се система, в която синхронните връзки са връзки между стабилно еднородни явления, подобни на типологическите сходства, докато диахронните са предимно плод на естетическа селективност. Авторката установява, че синхронна рецепция в чист вид се среща рядко, че границите между синхрония и диахрония са условни и много динамични, и че понякога синхронните връзки са всъщност трансформирани диахронни. Подлежи на прецизиране използването в подзаглавието термин „югославска литература“, след като в него Ю. Д. Белева включва творчеството на Петко Р. Славейков и други български писатели.

В статията „Проблеми на причинната обусловеност на литературните връзки“ Л. С. Кишкин прави преглед на съществуващите становища относно активната страна в процеса на влиянието и се старее да преосмисли и освободи от абсолютистичната концепцията за активната роля на приемащата литература при извършването на въздействието. Литературните връзки се определят от системата от фактори, в която освен активността на приемащата страна се включват чуждозиковите пластове, практическите възможности за запознаване с извъннационалните литературни явления, неедновременно възникване и развитие на отделните литератури, тяхната национална самобитност, авторитет и признание, литературната мода, съревнованието с литературните образци и пр. Кишкин заключава, че избирателността на приемащата литература не е абсолютна, а само в определена степен автономна. Авторът смята за възможно и необходимо създаването на общославянска периодизация на литературните връзки. Предполага и ускорител за това са съществуващите бинарни изследвания, сред които авторът посочва и трудовете на българистите Ил. Конев и Зл. Урбан. С необходимостта и перспективността на подобни периодизации трябва да се съобразят и българските слависти компаративисти.

В статията си „Литературните връзки и възникването на нови художествени ценности“ С. В. Николски, който е отговорен редактор на сборника, продължава и довежда до крайната цел разсъжденията от предходните статии. След като посочва, че игнорирането на която и да е страна от ве-

ригата на влиянието е недопустимо и че обектът на възприемане е едновременно субект на художественото въздействие, авторът вижда смисъла на творческото сътрудничество не в натрупането на идентични копия, а в създаването на неповторими художествени ценности. Нещо повече — изхождайки от Марковата формулировка, Николски проследява диалектиката на влиянието, в резултат на което се създава не само поредно четиво за субекта, но и субект за новосъздадения естетически продукт. С. В. Николски маркира различните подходи към „чуждите“ произведения от древността през фолклора до наши дни и посочва, че задължително условие за творчески контакти през последните столетия са различията. Той изброява равнищата, на които се създават нови художествени стойности и заключава, че „откриването на новото качество, възникнало в резултат на творчески взаимодействия, е едно от методологическите изисквания на литературознанието“.

В същия раздел останалите автори се насочват към създадените в резултат на двустранни и многостранни литературни връзки конкретни художествени ценности. Л. А. Софронова разглежда „Древноруския сюжет в полския училищен театър от XVII век“, а А. А. Илюшин и Н. А. Богомолова — съответно „Славянските и неславянски източници на руската силabisческа поезия“ и „Поетическата индивидуалност и творческите взаимодействия (върху материал от полската поезия от първата третина на XX век)“.

Третата, най-обширна част от сборника открива статията на А. В. Липатов „Критериите за оригиналност и литературните връзки“. До констатацията, че оригиналността като черта на художественото творчество е исторически променящо се явление, което се развива в системата на междулитературните връзки, авторът достига чрез проследяването на генезиса и проявяването на оригиналността в европейския регион от Средновековието до XIX век. През ранното средновековие, с характерната за него „програмна анонимност“, отразяваща пълното подчиняване на личността на догмите на вярата, оригиналността се реализира посредством второстепенна локална конкретизация на съдържанието. Секуларизацията открива възможности за жанрово-сюжетно диференциране на творческата неповторимост, а Ренесансът и следващите епохи — за идеи и мироогледен плурализъм. Впоследствие литературната оригиналност се осъществява в рамките на поетиката на барока, класицизма, сентиментализма и пр., но става все по-индивидуална, тъй като писателят е вече творец, „създаващ от небитното художествено творение — свой свят, хора, страсти, събития и идеи“. Като анализира постулатите на редуващите се поетически конвенции, А. В. Липатов практически установява, че индивидуалната художествена оригиналност (неповторимост) се осъществява в рамките на всеобщата диалектическа повторемост.

В статията си „Някои черти от литературното обичуване на българи, руси и сърби през епохата на средновековието“ И. И. Калганов, изхождайки от типологическите сходства в историята и културата на посочените народи и проследявайки формирането и разпространяването на книжов-

ните ценности, разкрива как в културния ареал на ортодоксалното християнство се обособява самостоятелен славянско православен регион, притежаващ собствен литературен език, на който сравнително бързо се създават литературни традиции, развиващи се успешно в продължение на почти цялото средновековие.

В. В. Мочалова разглежда „Руско-полските литературни връзки през XVII—XVIII век и формирането на личностното начало в руската литература“.

М. Г. Чемоданова анализира „Спецификата на литературните връзки в условията на ускорения литературен процес (из литературния опит на Българското възрождение)“. Въз основа на концепцията на Г. Гачев, което личи не само от заглавието, тя осветлява специфичната развойна динамика на нашата възрожденска литература от гледна точка на междулитературните връзки. Съветската българистика посочва, че едновременното „съществуване“ на класицизъм, сантиментализъм, романтизъм и реализъм в българската литература е по-скоро органическо, отколкото еклетишно. Контаминацията на жанрове и цели стилни формации — явление, имащо аналог, установен още от А. Мишкевич — компенсира пропуснатото от европейската историческа поезика и сравнително бързо синхронизира българския с европейския реализъм. Според М. Г. Чемоданова рецепционната насоченост на българската литература през XIX век е подчинена на „задачите на националноосвободителното движение“ и се определя от „степенна на зрелост на възприемащата литература“ — т. е. от подготвеността на читателите. Чрез множество факти и тяхното интерпретиране авторката периодизира преобладаващите контакти на нашата литература от началото до 70-те години на миналия век. Чемоданова проследява развитието на възрожденската жанрова система, акцентира върху „препращането“ на преводчеството и побългаряването в оригинално художествено творчество, маркира първите самостоятелни български творби. Особено приятно е да се отбележи, че М. Г. Чемоданова се вглежда в българската литература от този период не единствено като субект на възприятия, а откроява и факта, че „българските писатели не само са създали високохудожествени произведения на чужд език, но нерядко чрез тях са оказвали въздействие върху хода на литературния процес на страната, в която творили“.

Б. Ф. Стахеев в широк типологическо-контактологичен план разглежда „Полско-руските ли-

тературни взаимодействия (в края на XVIII и през XIX век)“, а Д. С. Прокофьева в статията си „Личните контакти като форма на литературни връзки в епохата на романтизма“ предимно чрез личните и творчески срещи между Пушкин и Мишкевич насочва вниманието към художествените резултати от общуването на руски и полски романтици.

Върху материал от чешко-руските литературни отношения А. П. Соловьева се спира на „Литературните връзки и формирането на реализма“.

В последната статия от сборника Л. Н. Будагова разглежда „Литературните връзки в етапа на формирането на социалистическата литература (20-те — 30-те години)“. Използвайки творчеството и личните контакти на голям брой славянски и неславянски писатели, авторката търси генезиса на социалистическото направление. Тя се насочва към връзките между писателите съмишленници в рамките не на една, а на няколко литератури, показва как новите идеи се превръщат в мощен стимул за контакти, разкрива как в лично творчески синтез се утвърждават идеите на пролетарския интернационализъм.

Освен статиите, чийто изследователски предмет са съответни периоди от нашата литературна история, почти всички общетеоретически и методологически разработки използват факти от българския литературен процес.

Благодарение на новите методологически изходни позиции и съвместното им прилагане върху конкретен литературен материал сборникът като цяло преосмисля, актуализира и вдъхва нов живот на вече познатите методи. Неговите статии пренасочват предпоставеното търсене на унифицирани признаци в литературното развитие на отделните славянски народи към откриването на художествената оригиналност, възникнала вследствие на междулитературните творчески връзки. Резултатите от двустранните и многостранни изследвания внушават, че славянският литературен процес не е съвкупност от идентични явления, а синтез от неповторими творби, акумулирали в себе си националната наследственост и междулитературната приемственост. Не на последно място големият хронологически и пространствен периметър на изследванията в сборника „Литературни връзки и литературен процес“ загатва, че на повтаряемостта в литературното развитие са подвластни и неговите изследователски методи.

Павайот Карагьозов

ДВЕ РУМЪНСКИ КНИГИ ЗА ДОСТОЕВСКИ

(ALBERT KOVACS — „POETICA LUI DOSTOEVSKI“. București, editura „Univers“, 1988, 382 p.
VALERIU CRISTEA — „DICTIONARUL PERSONAJELOR LUI DOSTOIEVSKI“. București, editura „Cartea romaneasca“, 1985, 501 p.)

Феноменът Достоевски е важен компонент от културата на нашето столетие. Респектиран от творческата мощ на руския писател, поколения читатели и професионални писатели живеят с неговите идеи и теори. Писатели като Ромен Ролан, Андре Жид, Франц Кафка, Леонид Андреев,

Теодор Драйзър, Андрей Бели, Томас Ман, Роберт Музил, Албер Камю, Уйлям Фоксър, Хайнрих Бюл (спийскът може да бъде продължен) утвърдиха, доразвиха или отхвърлиха в една или друга степен неговата естетика и философия, при все че самият Достоевски, доколкото е известно,